

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

2006–2007

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

© Göteborgs universitet 2009

ISSN 1403-4964

www.historiskastudier.gu.se/publikationer/Arkeologi/in_Situ/

Artiklar i In Situ granskas av minst två referenter ur redaktionskommittén.

Ansvarig utgivare

Kristian Kristiansen

Redaktion

Håkan Petersson

Teknisk redaktör

Gabriella Kalmar

Grafisk formgivning

Lena Troedson,

Riksantikvarieämbetet UV Väst

Gabriella Kalmar,

Bohusläns museum

Redaktionskommitté för 2009

Tony Axelsson *Västergötlands museum*, Nils Johansson *Riksantikvarieämbetet*, Håkan Karlsson

Göteborgs universitet, Kjell Knutsson *Uppsala universitet*, Kristian Kristiansen *Göteborgs universitet*,

Marianne Lönn *Göteborgs universitet & Riksantikvarieämbetet*, Linnea Nordell *Bohusläns museum*,

Håkan Petersson *Bohusläns museum*, Erik Rosengren *Kulturmiljö Halland*, Karl-Göran Sjögren

Göteborgs universitet, Christina Toreld *Bohusläns museum & Maria Vretemark Västergötlands museum*.

Engelsk språkgranskning

Judith Crawford

Distribution

Göteborgs universitet

Institutionen för historiska studier

Arkeologi

ark.bookshop@archaeology.gu.se

031-786 4614 (tel.)

031-786 5182 (fax)

Box 200

405 30 Göteborg

Finansiärer

Bohusläns museum, Göteborgs universitet, Kulturmiljö Halland, Riksantikvarieämbetet UV Väst,

Värmlands museum, Västergötlands museum

Producerad vid

Bohusläns museum

Box 403

451 19 Uddevalla

Framsida

Järnåldersdös på gården Fröböke i Halland. Skiss av Herman Hofberg från 1876 (Arne 1919:134).

Tryck

IT Grafiska AB, Uddevalla 2009

Innehåll

Kristian Kristiansen 60 år "Jeg står helt handfallen" <i>Håkan Karlsson & Johan Ling</i>	7
Att följa stigen – en publikundersökning på Blomsholm <i>Linda Andersson & Maria Persson</i>	11
Knark, fimpar och kapsyler – samtidsarkeologi i Göteborg <i>Daniel Gillberg, Benjamin Grahm-Danielson & Helena Nilsson</i>	23
Paret Klepeks fråga – en etnografiskt orienterad studie av arkeologins publika relation vid Vallhagar, Gotland <i>Håkan Karlsson</i>	31
Kvinnan från Österöd – ett tidigmesolitiskt skelett från Bohuslän <i>Torbjörn Ahlström & Karl-Göran Sjögren</i>	47
En mellanneolitisk palissad i södra Halland? <i>Magnus Svensson</i>	65
Döden i Anderstorp socken <i>Daniel Lindblad</i>	75
Berg – en kommunikativ plats på Värmlandsnäs <i>Hans Olsson</i>	95
Kyrkan, jarlen och makten – om det stormiga 1000-talet i nordligaste Halland <i>Tore Artelius</i>	105
Dödsrätt eller stål? Om hanteringen av odöda <i>Leif Häggström</i>	121
Loca in quibus crescit myrtus Om grophus för ölbrygd i mellersta Halland <i>Anna Häggström Aulin</i>	129

Meddelanden: Tvärvetenskap länkar bålplats till grav <i>Caroline Arcini & Marianne Lönn</i>	145
Debatt: Hyddlämningar från äldre Hensbacka – en fråga om förändrad metodik? <i>Per Falkenström</i>	151
Per Falkenström In Memoriam †	157

Förord

Välkommen till tidskriften *In Situ* tioårsjubileum. Detta är det första och sannolikt det enda förord som inte skrivs av ansvarige utgivare. Tidsskriften, som firar tioårsjubileum, vill samtidigt hylla, dess grundare och ansvarige utgivare, Kristian Kristiansens sextioårsjubileum.

Kristian Kristiansen och institutionen för arkeologi i Göteborg startade 1998 *In Situ* och har sedan dess varit dess ansvariga utgivare. Det första hårda arbetet med att få igång tidsskriften gjordes förtjänstfullt av Tore Artelius med god hjälp av Eva Englund och flera nummer med relevanta artiklar för västsvensk arkeologi kom i strid följd. Som alla tidskrifter kom också *In Situ* att efterhand få problem med ekonomin och därigenom kontinuiteten. Det är förhoppningsvis löst genom det samarbetsavtal som etablerades inför förra numret, även om ytterligare inkomstkällor är välbehövliga.

Förändringsarbetet rullar dock vidare och så här i jubileumstider förändras tidsskriften rejält. *In Situ, Västsvensk arkeologisk tidskrift* kommer i och med nästa nummer byta namn till *In Situ archaeologica*, med målsättningen att publicera artiklar på alla skandinaviska språk.

När flera tidskrifter har problem och blir vilande satsar *In Situ* på framtiden. Initialt har *In Situ archaeologica* ambitionen att av European Science Foundation bli rankat som en status C tidskrift, alltså tidskrift av viktig regional signifikans i Europa. Tidsskriften kommer även fortsatt använda sig av ”peer review” av artiklar i sin strävan efter kvalitet, både för tidskriften och för författarna.

Inom året planeras också en egen hemsida på vilken relevant information och tidigare nummer presenteras. Så småningom kommer också artiklar ur äldre nummer att kunna laddas ner som pdf-filer. En så kallad ftp-server kommer att upprättas, där författare och redaktion ska kunna hämta och lämna manus. Ett nytt prenumerationsregister är också ett viktigt kommande arbete. Tydligare författarinstruktioner kommer att lanseras till nästa nummer. Tidsskriftens professionalisering kommer också att märkas genom försäljning via näthandel i kommission på Riksantikvarieämbetet UV:s nätbokhandel, www.arkeologibocker.se. Museer nationellt över hela Sverige, som så önskar, kommer också erbjudas att sälja tidskriften via butiker och hemsidor.

I all förändring kommer dock ansvarig utgivare fortsatt vara ämnesföreträdaren för arkeologi på Göteborgs universitet och universitetet är fortsatt garanten för tidskriftens existens. I detta nummer har vi glädjemen och sorg, debatt och viktiga meddelanden

samt innehållsrika artiklar med god spridning inom Väst-sverige. Tillsammans kan vi förhoppningsvis fylla den nya In Situ archaeologica med innehåll och aktiv debatt. Manus välkomnas kontinuerligt, förslag på teman likaså.

april 2009

Håkan Petersson

Redaktör

Kristian Kristiansen 60 år

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized initials and a long horizontal line extending to the right.

”Jeg står helt handfallen”

Dessa ord yttrades av Professor Kristian Kristiansen, initiativtagaren till *In situ*, under det ”surprise party”, som organiserades för honom på den arkeologiska institutionen vid Göteborgs Universitet. Kristian fyllde 60 år den 16 augusti 2008 och han firade sin 60-årsdag med familj och vänner i Danmark. Ett firande ägde därför rum på institutionen den 4 september då vänner och kollegor från hela Norden tillströmmade och det bjöds på musik, vin, presenter, tilltugg och många tal. I dessa tal framgick tydligt vilken betydelse Kristians insatser för arkeologin i Göteborg, Skandinavien och Europa har haft genom åren. Möjligen stod han handfallen inför själva överraskningsmomentet då han inte var förberedd på ett ”surprise party”. Samtidigt så är det det omgivande arkeologiska samhället som borde stå handfallet inför de enorma insatser Kristian gjort på olika plan för den nationella och internationella arkeologin, och inte minst för den arkeologiska institutionen i Göteborg.

Kristian har bland annat iscensatt och genomfört ett antal projekt som kommit att placera institutionen på den internationella forskningsarenan. Bland dessa kan nämnas *Från kust till kust, The Emergence of European Communities (EEC)*, som består av delprojekt i Ungern, Sicilien och Tanum, *Vitteneprojektet* och *Svenskt hällristningsforskningsarkiv (SHFA)*. Listan kan dock göras mycket längre. Kristian har vidare initierat ett antal internationella konferensforum som blivit normbildande och oerhört betydelsefulla för den teoretiska och praktiska diskursen inom den europeiska arkeologin. Bland dessa kan nämnas *Nordic TAG* och *European Association of Archaeologists (EAA)*. Båda dessa organisationer har dessutom vid ett tillfälle vardera låtit organisera konferenser vid institutionen i Göteborg vilket ytterligare bidragit till att fästa densamma på den internationella kartan. Kristians egen forskning rörande bronsåldern har under de senaste decennierna befunnit sig i den absoluta forskningsfronten. I sin forskning har hans styrka varit kombinationen av ett grundläggande empiriskt, materialorienterat perspektiv med övergripande samhällsteoretiska resonemang. Exempelvis har Kristian i ett flertal artiklar och i monografierna *Europe before His-*

tory (1998) och *The Rise of Bronze Age society* (2005) varit banbrytande vad gäller att presentera och diskutera nya samhällsperspektiv, interaktionsmönster och symbolism beträffande det europeiska bronsålderssamhället. Den sistnämnda monografin erhöll år 2007 pris för bästa utländska monografi av *The Society of American Archaeologists (SAA)* inom ramen för organisationens årliga *Book award*. Han har också i olika forskningssammanhang genom åren samarbetat med internationella forskare såsom Michael Rowlands, Timothy Earl och Ian Morris för att nämna några. Kristian har inte enbart initierat och genomfört forskningsprojekt på den renodlat vetenskapliga arenan utan även knutit viktiga pedagogiska forskningsprojekt till institutionen.

Bland dessa kan nämnas *Co-Creating Cultural Heritage* som genomfördes 2006 i samarbete med kollegor vid Stanford university och *E-learning as a tool of knowledge transfer in the field of protection and management of archaeological heritage* som genomförs under perioden 2007–2009 tillsammans med kollegor i Polen, Lettland, Tyskland, England och Holland. Kristian har dessutom mot bakgrund av sin tidigare verksamhet inom den danska kulturmiljövården kommit att initiera och påverka de svenska diskussionerna rörande kulturarvsförvaltning samt övergripande frågor rörande kulturarvet och dess samtida samhällsfunktioner, på ett omfattande sätt. Detta gäller både på det lokala och det nationella planet. Ett exempel är hur han på det västsvenska planet medverkat till att initiera det mångvetenskapliga och tvärsektoriella samarbetsforumet *Kulturarvsakademien* mellan universitet och regionala kulturarvsinstitutioner samt aktivt bidragit till att kulturarvsfrågorna förts upp på Göteborgs universitets dagordning som ett av de styrkeområden universitetet avser att fokusera på under de kommande åren.

Under de år Kristian varit verksam som professor vid institutionen för arkeologi i Göteborg har han fungerat som en lysande inspiratör, som ständigt varit beredd att dela med sig av erfarenheter och kontaktnät, inte bara för det stora antal doktorander han framgångsrikt handlett utan även för kollegor, forskare och grundutbildningsstudenter. Det är vår förhoppning att Kristian med sin positiva inställning fortsätter att inspirera personer i sin

omgivning på samma sätt som tidigare. Inte minst i dagsläget då institutionen nu tagit en ny form i samband med sammanslagningen med historieämnet inom ramen för *Institutionen för historiska studier*. Mot bakgrund av allt det Kristian Kristiansen iscensatt och genomfört genom åren vill vi avsluta denna korta resumé, som är långt ifrån fullständig, genom att utbrista:

”Vi står helt handfallna”

För In Situ och de arkeologiska institutionerna i Västsverige
Håkan Karlsson & Johan Ling

Meddelanden:

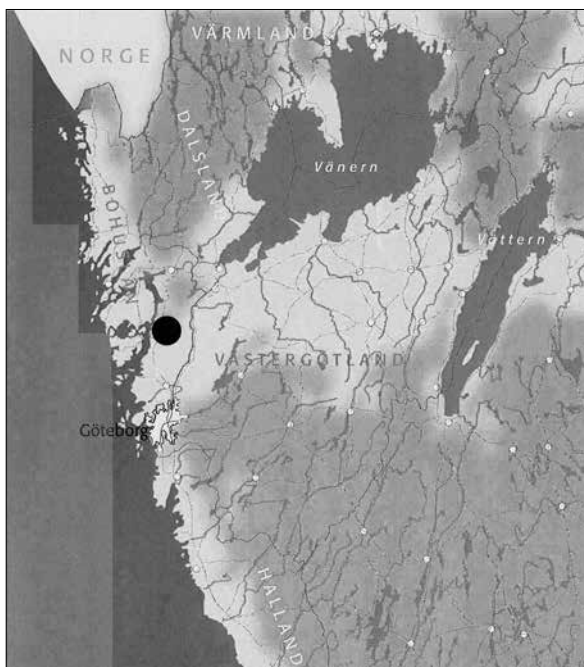
Tvärvetenskap länkar bålplats till grav

*Caroline Arcini,
Riksantikvarieämbetet, UV Syd
Caroline.arcini@raa.se*

*Marianne Lönn,
Riksantikvarieämbetet, UV Väst
Marianne.lonn@raa.se*

Inledning

När författarna talades vid över telefon angående resultaten av den osteologiska analysen av ben från två gravar från undersökningen av Norum 202 i Stenungsund, Bohuslän, upptäckte vi att båda ställt samma fråga, men utifrån olika material. Hur kan det komma sig att gravarna är så nära i tid och dessutom innehåller kompletterande material? Frågan hör ihop med den pågående diskussionen om förhållandet mellan gravar och bålplatser. Vi kunde konstatera att vi hade ett material, som på ett nästan övertydligt sätt visade ett samband.

Figur 1. Karta med fyndplatsen markerad.

Gravarna i Norum

Ofta träffar vi i arkeologiska sammanhang på gravar med synnerligen varierande innehåll och utseende och så var också fallet med de två gravarna i Norum utanför Stenungsund i Bohuslän (Norum 202) (figur 1). Det var hösten 2006, som två förstörda högar eller stensättningar påträffades. Anläggningarna syntes inte i markytan, utan kom fram först när torven tagits bort. Den först påträffade, grav 1 hade egentligen ingen gravöverbyggnad alls. Där fanns sten och block utan struktur i jord (figur 2). Det som identifierade den som en grav var dels ett område med framför allt mycket keramik, men även flinta och bränd lera, dels att det under ett stenblock påträffades en gravurna full med brända ben av människa (ca 800 gram) (figur 3). Förutom brända ben fanns i urnan också några små metallföremål och delar av vad som vi tolkat som en trissa/leksak gjord i ben.

Figur 2. Grav 1, översikt. Foto: Marianne Lönn.

Figur 3. Grav 1, gravurna med ben. Foto: Marianne Lönn.

Den andra anläggningen, grav 2, som låg ungefär 6 meter från den första, var annorlunda till sin karaktär genom att den hade en tydlig, fint lagd kantränna (figur 4), men verkade i övrigt lika trasig som den första. Här fanns ingen gravurna utan bara ett mörkfärgat område med en betydligt mindre mängd brända ben (ca 80 gram), keramik och en sländtrissa i keramik (figur 5). I båda anläggningarna fanns dessutom stora mängder spridda skärvor keramik av olika sort, importerad keramik med dekor, svartpolerad keramik med dekor men också inhemska lokalt producerad keramik.

Figur 4. Grav 2, kantkedja. Foto: Marianne Lönn.

Figur 5. Grav 2, gravgömma/mörkfärgning. Foto: Bengt Nordqvist.

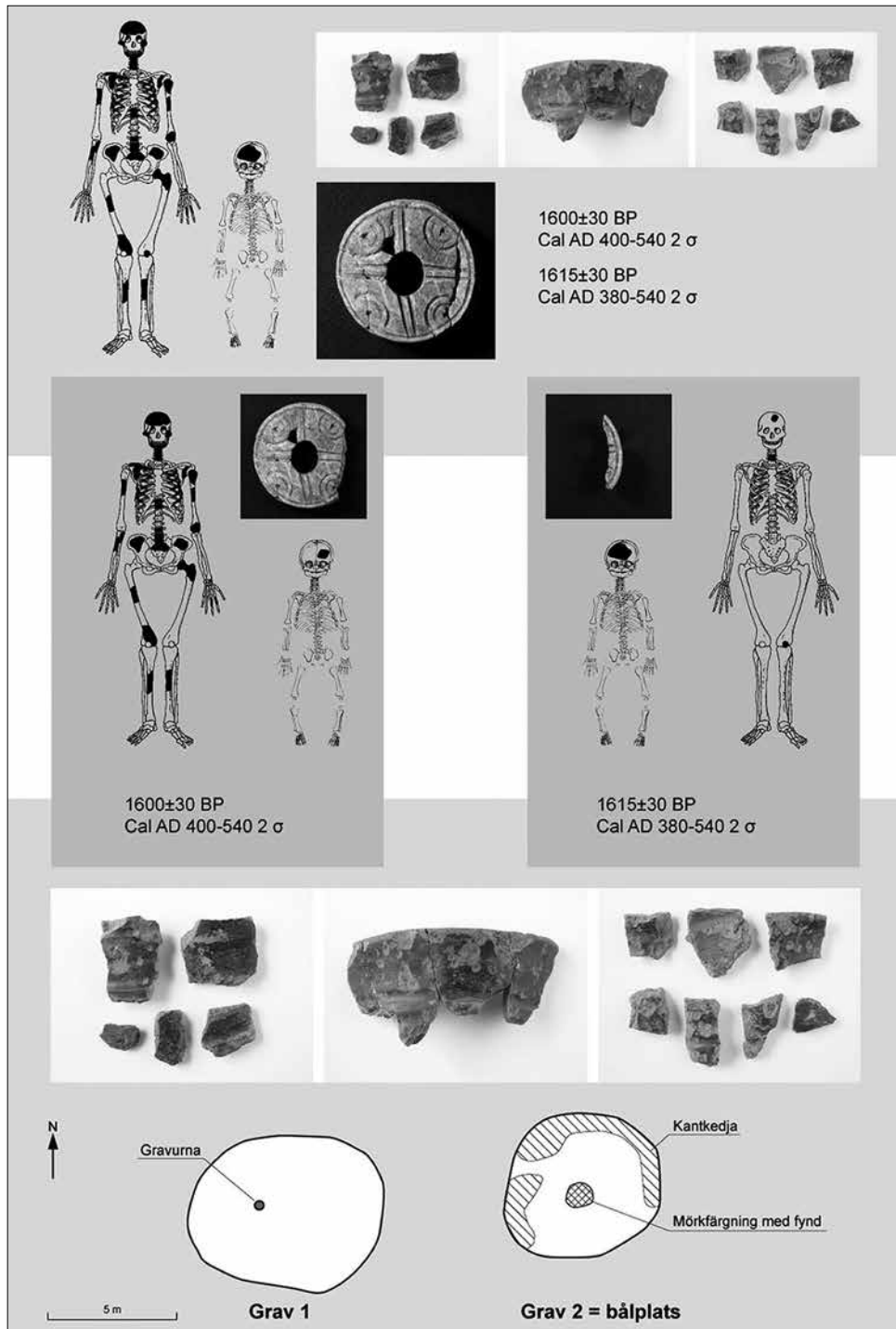
Av ren vana talade arkeologerna om den döde i gravurnan (grav 1) som ”han” och när sländtrissan kom fram i grav 2, blev den preliminära tolkningen den, att de gravlagda var en man och en kvinna i var sin grav. Den osteologiska analysen skulle emellertid komma att vända runt på denna bild.

Vad representerade då anläggningarna, varför såg de så olika ut och hade så olika beninnehåll? Ett tvärvetenskapligt samarbete påbörjades där resultat från arkeologi, osteologi, keramisk analys samt ^{14}C -dateringar skulle komma att lösa frågan.

Analyserna

Bearbetningar och olika ämnesföreträdare började dra sitt strå till stacken. De första resultaten som blev klara var ^{14}C -dateringarna från Svedbergslaboratoriet i Uppsala, vilka visade att gravarna var samtida (figur 6). Kort därefter kom också resultaten från Anders Lindahl på keramiska forskningslaboratoriet i Lund och nu började det verkligen att bli spännande. Marianne Lönn kunde nu konstatera att i ett av de kärl som Lindahl klistrat ihop var krukskärvorna från vardera anläggningen företrädda (figur 6). Gravarna var således inte enbart samtida utan det fanns också ett fysiskt samband mellan dem.

Utav vetskap om ovan nämnda resultat konstaterade Caroline Arcini att benen från de båda anläggningarna innehöll en liknande sammansättning, nämligen ben från en vuxen mycket gracil kvinna och ett fullgånget spädbarn. Skillnaden var emellertid den, att individerna var mycket olika representerade i de två anläggningarna. I grav 1, där

Figur 6. Bilden visar hur analysresultat från olika discipliner oberoende av varandra kommit fram till samma resultat.

benen låg samlade i en gravurna, var en mycket stor del av den vuxna kvinnans skelett representerat, medan barnets endast var företrätt med några enstaka skalltaksfragment (figur 6). I grav 2 däremot var det tvärtom, där fanns det bland de identifierade benen endast fyra skalltaksfragment, en knäskål från en vuxen samt en större mängd skalltaksfragment från spädbarnet (figur 6). Några av de ben som saknades i urnan i grav 1 påträffades i grav 2. Förutom ben från människa identifierades i grav 2, även två fragment av det som från början tolkats som en spelbricka men som förmodligen var en sländtrissa alternativt en leksak (figur 6). Även detta var mycket intressant. Liknade möjligen fragmenten den något mera hela sländtrissan/leksaken som påträffats i urnan? En jämförelse visade att ett av dem inte bara liknade utan faktiskt utgjorde den förlorade biten. Sambandet var inte enbart något man kunde misstänka, det var ett faktum.

Den slutsats vi drar av alla dessa samband är att grav 1 är en grav, men grav 2 är bålplatsen.

Vi har att utgå ifrån två anläggningar, nederst i bilden, som båda initialt bedömts som gravar, men där grav 2 sedermera på bas av analyser visade sig vara den bålplats där individen i grav 1 kremerats.

Den arkeologiska dokumentationen och keramikanalysen visar, att keramikfragment hörande till samma urna påträffats i både grav 1, i området mellan grav 1 och 2 och i grav 2. Keramiken och hur den hör hemma syns på bilderna ovanför gravanläggningarna.

Datering med ^{14}C av benen från respektive grav 1 och grav 2 indikerar att anläggningarna är samtida. Resultaten står nederst i rutorna i mitten.

Den osteologiska undersökningen av benen visar att åldern på de gravlagda är densamma i de båda anläggningarna. Den visar också att det rör sig om samma individer. Exempelvis fanns det i bålplatsen (grav 2) en knäskål och benelement som saknades i grav 1.

I gravurnan från grav 1 påträffade konservatorn ett delvis defekt föremål, en trissa/leksak, och den saknade delen av föremålet påträffades i samband med den osteologiska analysen av benen från grav 2. Bitarna finns överst i rutorna i mitten.

Allra överst i bilden har allt material satts samman.

Figur 7. Rödbränt grus. Foto: Marianne Lönn.

Tolkningen

Vad representerar då de två anläggningarna? Rent praktiskt kan vi se att grav 2 med det mörkfärgade området och rödbrända gruset definitivt utgör den plats, där de döda har kremerats (figur 7).

Den ringa mängden ben och den märkliga sammansättningen av ben stödjer också detta. Man har, när man samlade in benen för deponering i urnan, helt enkelt inte fått med sig allt. Hur ska det då tolkas, att benen från spädbarnet är bättre representerat på bålplatsen? Ska vi i alla fall tolka anläggningarna som två gravar, där bålplatsen utgör gravplats för barnet? Det senare kan vi endast komma fram till om vi på en bålplats kan visa, att benen från ett barn ligger skilt från de vuxne. Det kan således mycket väl vara en slump att benen från barnet inte kommit med vid insamling och deponering i urnan.

Man kan också fråga sig varför vissa kärl flyttas till graven och andra inte. Av fem hopklistrade, fint gjorda och dekorerade kärl hittades skärvor från tre i grav 1, ett på bålplatsen och ett på båda ställena. Dessa kärl är inte de enda, inte ens de enda av god kvalitet. De är bara de enda

hopklistrade. Sekundärbrända bitar hos de hopklistrade kärlen visar att keramik från grav 1 faktiskt varit med på bålet. En analys av hela keramikmaterialet skulle förmodligen stärka bilden av att vissa kärl flyttats med till graven och vissa inte. Ytterligare en iakttagelse är att spridningen av keramiken i grav 1 tyder på att kärlen redan var sönder, när de flyttades. Slutsatsen drar vi utifrån det faktum att keramikbitarna inte på något sätt låg samlade, utan var vitt

spridda över hela graven. De bör vara skärvor, som placerades eller kastades på graven, inte rester av hela kärl.

Urnan med det välrepresenterade skelettet av den vuxna kvinnan visar däremot, att det var viktigt att flytta individen från bålplatsen. Att brända ben insamlas, deponeras i urnor som antingen placeras på bålplatsen, strax utanför eller en bit ifrån densamma är känt sedan tidigare. Det man däremot frågar sig är varför flyttar man benen,

speciellt när man ändå bygger ett gravliknande monument över bålplatsen? Är det fråga om att förvilliga eventuella gravplundrare? Vi har hela tiden tänkt på grav 1 som en förstörd hög, men möjligen har det aldrig funnits en uppbyggd hög över gravurnan och området med keramik och andra fynd. Vilket var viktigast för den tidens människor, var det själva kremeringstillfället eller de brända kvarlevorna? Kan man tänka sig att deponeringen i urnan och förflyttningen av den till en plats utanför bålplatsen indikerar en flytt från döden till ett annat liv eller från livets rike till dödsriket?

Tvärvetenskap har rört om i grytan, de karakteristiska kriterierna för vad som är grav rent arkeologiskt är inte längre givna.